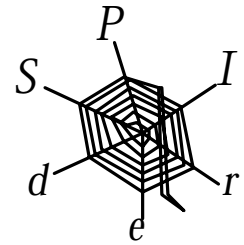

SPIDER Koerier

Januari 2003

www.st-spider.nl

■ Redactioneel

In eerste SPIDER Koerier van 2003 een nieuwjaarswens van het bestuur, een kort artikel over de rol van ankerpunten in een veranderende organisatie, en een uitgebreid artikel over de Starterkit. In de nieuwsrubriek staat een call for papers voor de EuroSPI conference 2003, een boekvermelding en een nieuw gelanceerde website rond CMMI. De plenaire sessie wordt op 17 februari verzorgd in motel van der Valk in Vught, met als onderwerp Software Architectuur.

We eindigen deze redactioneel met een dringende oproep: Blijf kopij sturen. Wij dagen de ervaren procesverbeteraars uit om met een verhaal te komen rond tailoring, architectuur of re-usable software. Maar ook minder ervaren procesverbeteraars moeten blijven schrijven: Schrijf over uw ervaringen met het implementeren van SPI, want ieders bevindingen kunnen ons helpen ons eigen vak te professionaliseren. Uw kopij voor de komende Koerier (verschijningsdatum eind maart) is welkom tot en met 6 maart 2003. Voor artikelen, advertenties en aanmelding van evenementen voor de agendarubriek kunt u contact opnemen met de redactie (redactie@spider.nl).

Inhoudsopgave

■ Redactioneel	1
■ Van het bestuur, Barre tijden of toch gewoon nieuwe uitdagingen?	1
■ Invariantie, of: Wat er bij het oude bleef	2
■ Wat is architectuur?	2
■ Terug naar onze organisatiewijzigingen.	3
■ Auteur	3
■ Starten met SPI? Probeer de Starterkit!	3
■ Inleiding	3
■ Ontwikkelingen in Nederland	3
■ Hoe te starten met SPI?	4
■ Opzet van de Starterkit	4
■ Visie op het softwareproces: het Procesmodel	4
■ Werken met de starterkit	5
■ Hoe gaat het verder met de Starterkit?	5
■ Plenaire sessie 17 februari: Software Architectuur.	7
■ Werkgroepen SPIDER	8
■ Werkgroep "SPI in kleine organisaties"	8
■ Werkgroep "SPI Invoeringsstrategieën"	8
■ Werkgroep "Integrale SPI strategieën" maakt doorstart	8
■ Werkgroep "Testprocesverbetering & SPI"	9
■ Werkgroep "Metrieken"	9
■ Nieuwsberichten	9
■ Nieuw testboek: The Testing Practitioner	9
■ http://cmmi.pagina.nl/	9
■ Call for papers EuroSPI	9
■ Evenementenkalender	9
■ Colofon	11

■ Van het bestuur, Barre tijden of toch gewoon nieuwe uitdagingen?

Door Ger Fisher, Stichting SPIDER

Wie de laatste tijd om zich heen kijkt, zal soms niet aan de indruk ontkomen dat er barre tijden zijn aangebroken: wateroverlast, sneeuw en ijzel, extreme kou, oorlogsdreiging, sukkelende economie, frauderende ondernemingen en een regering die ten onder gaat aan intern gekrakeel (om maar eens wat te noemen).

Geldt dat eigenlijk ook voor ons eigen vertrouwde SPIDER-wereldje? Gaat het nog wel goed met SPI in Nederland? Zo rond de jaarwisseling een vraag om zeker eens bij stil te staan. Om dan te ontdekken dat er geen eenduidig antwoord te geven is. Het gaat niet helemaal goed, het gaat niet helemaal slecht, maar het kan zeker geen kwaad om eens na te denken of het niet anders, niet beter kan. Een gedachte die natuurlijk niet vreemd behoort te zijn voor deskundigen op het gebied van verbeteren.

In elk geval is onze omgeving sterk in beweging. De economische teruggang heeft zeker in de IT-wereld zijn sporen nagelaten. Er worden minder projecten gestart. Er zijn minder investeringen. Er is geen behoefte meer aan grootschalige, meerjarige verbeterprogramma's. Er wordt gesneden in overhead, investeringen, tarieven, salarissen en ook al in werkgelegenheid. Al die mensen op de bank, dat kan niet meer. Al die IT-ers in eigen huis, dat willen we niet meer.

De activiteiten van SPIDER worden gesponsord door financiële bijdragen van:

CMG.nl

Kza.nl

Atosorigin.com

Quint.nl

Sqs-group.nl

Sogeti.nl

Daarmee verandert onze SPI-wereld dus ook ineens: geen nieuwe CMM-trajecten meer. Nadruk niet meer op "beter", maar op "minder". Procesverbetering mag, maar wat levert het op aan directe besparingen? "Cost-cutting" met 20%, dat moet de business benefit zijn van verbeteren, en liefst binnen een paar weken. Nieuwe modellen? Alleen als er sneller mee kan worden bespaard. Helpt SPI ook bij outsourcing? Zo nee, dan is het niet interessant voor ons bedrijf.

De uitdaging waar wij als SPI-ers voor staan is om gepaste antwoorden te geven in deze "barre tijden", niet in de politiek of op de klimaatveranderingen buiten, maar wel op de veranderende omstandigheden binnen de IT-wereld. Dat vergt even een "Baron Münchhausen"-actie van onszelf: kunnen wij ons aan onze eigen haren uit het moeras trekken? Moeten we gaan voor een nieuwe aanpak? Zijn er nieuwe modellen? Kunnen wij het tempo van verbeterprocessen omhoog brengen? Moeten we anders omgaan met de vertrouwde modellen? Welke prioriteiten moeten we aanbrengen bij verbeteringen? Hoe tonen we aan dat verbeteren loont en inderdaad bijdraagt aan kostenreductie of productiviteitsstijging?

Wellicht moet SPIDER hierin de lead nemen, om ons SPI-ers de weg te wijzen. Misschien moet onze eigen aanpak verbeteren, meer resultaatgericht worden, meer to-the-point, meer inspeland op de huidige behoeften van de markt. Geen fijnslipje meer over "het" CMM-model, maar kijken naar de vragen naar de markt, en daar – vanuit een procesgericht verbeterperspectief – antwoorden voor creëren. Laten we daar dit jaar eens met elkaar aan gaan werken. Zodat we waarmaken waar we als SPI-ers voor staan: continue verbetering en uitmuntende kwaliteit!

Namens het SPIDER-bestuur wens ik u allen een productief 2003 toe!

■ Invariantie, of: Wat er bij het oude bleef

Door Hans Brands

Verandering is niet weg te denken uit de huidige bedrijfsvoering. Het is voor een belangrijk deel ons vak: software proces verbetering is verandering van werkwijzen, verandering van structuren, verandering van: "o-hou-toch-op".

Moe zijn we van verandering, terwijl onze omgeving ons toch vraagt te veranderen.

In onze adviespraktijk krijgen we vaak met het volgende probleem te maken: er is al zoveel veranderd, wat is nú weer aan de beurt? Om toch soepel met veranderingen om te kunnen gaan, is het van belang te weten wat je ankerpunten zijn: wat blijft stabiel, wat verandert niet?

Er valt een parallel te trekken tussen systeemontwikkeling en organisatieontwikkeling. Maar, eerst even een zinsprong naar de ideeën uit de groepentheorie.

Basis voor de groepentheorie is het idee van de invariante transformatie: de invariante transformatie laat een sys-

teem overgaan in een nieuw systeem dat gelijk is aan het vorige. Voor een vierkant is een draaiing over 90° een invariante transformatie: het vierkant gaat over in zichzelf.

Bij systeemontwikkeling zijn we op zoek naar invariante transformaties wanneer we een product met nieuwe functionaliteit willen ontwikkelen uit een bestaand product. Of wanneer we een productlijn willen ontwikkelen. De architectuur van het product is daarbij de structuur die overgaat in zichzelf.

Bij systeemontwikkeling zijn invariant vooral die eisen die niet-functioneel zijn: onderhoudbaarheid, testbaarheid, transparantie. Het zijn deze eisen die in hoge mate de architectuur bepalen.

Bij organisatieontwikkeling zijn we op zoek naar veranderingen, maar ook naar die structuren die overgaan in zichzelf, de invarianten: wat verandert er niet bij verandering?

Vraag bij een willekeurige, succesvolle organisatieverandering wat na verloop van tijd niet veranderd is en je krijgt antwoorden die terugwijzen naar de kern van de organisatie: dat wat de organisatie maakt tot juist deze organisatie en niet een andere.

Delen daarvan zijn de normen en waarden van de organisatie: hoe gaan we met elkaar en met de buitenwereld om. Andere delen zijn de kernprocessen en hun samenhang.

Wat wel verandert zijn organisatieschema's, taken, bevoegdheden, procedures, ondersteunende systemen; wat niet verandert zijn de identiteit van de organisatie en de procesarchitectuur.

Wat is architectuur?

Op deze vraag zijn nog steeds bijna evenveel antwoorden te krijgen als er architecten zijn. Is architectuur daarmee nog een ambachtelijk vak? Niet wanneer we naar bijvoorbeeld de bouwkunst (let op: niet bouwkunde) kijken. Ook daar bestaan er naast eisen aan de samenhang tussen samenstellende delen ook eisen aan duurzaamheid en elegantie: niet functionele eisen. Dat zou betekenen dat een architectuur datgene is wat invariant is in de loop van de tijd.

Laten we in het vervolg daar maar even vanuit gaan.

Stel dat architectuur datgene is wat invariant is in de tijd en stel dat dat ook geldt voor systeemarchitectuur, dan hebben de oude analisten ons mooi op het verkeerde been gezet door ons systemen te laten ontwerpen op basis van de functionele eisen. Want juist functionele eisen zijn eisen waarvan je mag verwachten dat ze niet zo'n lange levensduur hebben. De functionele eisen leiden zelden tot een juist ontwerp van de initialisatie, de foutafhandeling en het juiste ontwerp van de interne en externe communicatieprotocollen.

Hoe hoort een procedure call in elkaar te zitten, welke eventhandling mechanismen zijn wel en niet toegestaan, welke maatregelen ter voorkoming van deadlock zijn verplicht? De antwoorden hierop worden gegeven door de

architect in zijn architectuur, waarmee hij antwoordt op eisen van samenhang, elegantie en transparantie. Hij maakt hiermee een invulling van een waaier van wijzigende functionele eisen mogelijk.

Terug naar onze organisatiewijzigingen.

Stel opnieuw dat architectuur datgene is wat invariant is in de tijd en stel dat dat ook geldt voor procesarchitectuur.

In onze benadering van processen en procedures houden we onze klanten en onszelf steeds voor dat de processen invariant zijn voor organisatieverandering. De procedures zijn de afbeelding van de processen op de organisatie.

Het planning proces is voor de zolderwerker hetzelfde als voor het multisite project; de wijze van uitvoering echter verschilt hemelsbreed.

Een ISO/IEEE 12207 proces architectuur is voor de ene software organisatie dezelfde als voor de andere, de procedurele invulling en taaktoewijzing, gevat in ISO 9000 termen, kan volslagen verschillend zijn.

Hebben we te maken met organisatiewijziging (de software organisatie transformeert naar een andere software organisatie), dan blijft de procesarchitectuur in stand.

Een van de taken van ons als 'procesverbeteraars' is dan ook de bestaande procesarchitectuur in kaart te brengen en in stand te houden, hoe tegenstrijdig dat ook klinkt. Daar waar de procesarchitectuur tekort schiet, bijvoorbeeld bij de invulling in termen van afspraken over uitwisseling van informatie, springen we natuurlijk wel bij.

Vraagt onze omgeving ons om te veranderen, dan moeten we weten wat we niet willen en niet hoeven te veranderen.

- De procesarchitectuur is één van de invarianten.
- Onze identiteit is een andere invariant.

Vraag de medewerkers in een organisatie naar de reden waarom zij juist bij deze organisatie werken en je vindt de niet-functionele eisen (flexibiliteit, samenhang, transparantie, kleur en smaak) die aan de organisatie gesteld mogen blijven worden, ook bij veranderingstrajecten.

Juist bij veranderingstrajecten.

Want bij veranderingstrajecten hebben we allemaal behoefte aan houvast.

Auteur

Hans R. Brands is oprichter en directeur van Vision Consort, een onafhankelijk adviesbureau dat zich bezig houdt met procesverbetering gespecialiseerd in systeem ontwikkelorganisaties en de zorgsector.

■ **Starten met SPI? Probeer de Starter-kit!**

Door Ger Fischer, voorzitter SPIDER-werkgroep "SPI in Kleine Organisaties"

Inleiding

Software Process Improvement heeft nog steeds het imago dat het vooral is weggelegd voor grotere IT-eenheden. Het is natuurlijk waar dat het CMM oorspronkelijk is ontwikkeld voor het beoordelen en verbeteren van toeleveranciers van het Amerikaanse Ministerie van Defensie, en dat zijn geen kleine jongens. Ook de opzet met Best Practices leidde tot een fors model: het CMM bestrijkt een omvangrijk deel van wat er zich afspeelt bij softwareontwikkelaars en reikt daar telkens passende voorbeelden bij aan.

Toch zijn er in de loop der tijd pogingen ondernomen om het model toepasbaar maken voor kleinere IT-organisaties. Ook daar leeft immers de behoefte om de kwaliteit van het werk en de resultaten te verbeteren. Er zijn dan ook in de laatste jaren voldoende praktijkervaringen opgedaan die hebben geleid tot aanwijzingen hoe SPI toe te passen bij kleinere IT-eenheden. Een deel van de inzichten en ervaringen in Europa is bijvoorbeeld vastgelegd in het SPIRE-handboek¹. Daarin staan praktische tips voor het verbeteren van IT-processen, waarmee ook kleinere IT-organisaties uit de voeten kunnen.

Voortbouwend daarop heeft de SPIDER-werkgroep "SPI in kleine organisaties" zich gebogen over de vraag hoe zo'n SPI-traject op gang te brengen en in te richten. Hierbij is ook rekening gehouden met enkele succesvolle SPI-trajecten bij Nederlandse IT-bedrijven. Onze ervaringen en ideeën zijn vastgelegd in de SPI Starterkit, waarvan de eerste versie op 19 november 2002 is gepresenteerd tijdens een plenaire bijeenkomst van SPIDER in Utrecht.

Dit artikel geeft enkele achtergronden bij ideeën uit de Starterkit, gaat kort in op de opzet en schetst de mogelijkheden voor toepassing, ondersteuning en vervolgactiviteiten zoals de werkgroep die ziet.

Ontwikkelingen in Nederland

In Nederland is SPI betrekkelijk snel geïntroduceerd: begin jaren '90 adviseerde Watts Humphrey de top van Philips al over de mogelijkheden van SPI, in het bijzonder over die van CMM. Philips ontwikkelde mede op basis van zijn adviezen een eigen internationaal opgezet SPI-programma, gecoördineerd vanuit Eindhoven.

Ook enkele andere bedrijven, vaak onderdeel van grote internationale concerns, beginnen aan SPI-programma's, zoals Ericsson, Holland Signaal, Dräger en ASML. Medio jaren '90 begint ook de ING-groep met een CMM-

¹ The SPIRE Handbook: Better, Faster, Cheaper Software Development in Smaller Organisations; 1998, uitgave van de Europese Gemeenschap, ISBN 1-874303-02-9, Te bestellen via:
<http://www.cse.dcu.ie/spire/handbook.html>

programma, enige tijd later gevolgd door andere banken en verzekeraars.

Via SPIDER, in 1996 opgericht om het SPI-gedachtegoed in Nederland te stimuleren, onder andere door kennis- en ervaringsuitwisseling tussen SPI-ers uit de praktijk, maar ook via een voorlichtingsprogramma als ESPITI, zijn tientallen bedrijven en IT-ers geïnformeerd over de ins en outs van SPI. Op tal van plaatsen heeft dat geleid tot verbeteractiviteiten, maar in veel gevallen blijft ook in Nederland de aarzeling bestaan: past CMM wel bij ons, hoe moeten we starten en gaat dat niet ten koste van het (bedrijfs-)resultaat?

Mede dit soort ervaringen heeft de deelnemers aan de SPIDER-werkgroep "SPI in kleine organisaties" ertoe gebracht hun kennis, ervaring en inzichten te bundelen in een verzameling tips, waarmee IT-organisaties die met SPI willen starten aan de slag kunnen: de SPI Starterkit.

De Starterkit is vooral bestemd voor kleinere IT-eenheden, van zo'n 5 tot 50 software ontwikkelaars. Dit kunnen zelfstandige IT-bedrijven zijn, maar ook IT-afdelingen binnen andersoortige organisaties, waar wel zelfstandig software wordt ontwikkeld.

Hoe te starten met SPI?

De vraag: "Waar te beginnen met SPI?" blijkt een hele cruciale. Het CMM-antwoord: "Met de verbeterpunten voor Level 2" geeft in de praktijk onvoldoende houvast. Dat is in de praktijk vaak nog teveel voor de budgettaire

en personele mogelijkheden van kleinere IT-organisaties. Alleen al een assessment om de uitgangssituatie vast te stellen gaat de mogelijkheden te boven. Bovendien hebben veel IT-organisaties al een redelijk scherp beeld van waar hun belangrijkste knelpunten liggen.

De werkgroep wil het hoogstnoodzakelijke aanreiken aan kleine en middelgrote IT-eenheden, ongeacht of het zelfstandige bedrijven zijn of IT-afdelingen binnen andersoortige organisaties, die de eerste stappen willen zetten op weg naar verbetering van hun *softwareontwikkeling*. Welke verbeterstappen zijn zinvol? Hoe voorkom je langdurige verbetertrajecten zonder zichtbaar resultaat? Waarmee te beginnen?

Om hierin uitkomst te bieden, heeft de werkgroep de "Starterkit" ontwikkeld, waarmee een IT-organisatie die overweegt te beginnen met SPI, de eerste stappen op weg naar verbetering kan zetten. Uiteraard is de situatie van iedere IT-organisatie uniek, maar de ervaring van de bedrijven uit de werkgroep heeft geleerd dat er wel een

zekere richting in het verbeteren is te ontdekken. Ook zijn er middelen en inzichten waaraan deze bedrijven houvast hebben gehad. Via de Starterkit is getracht deze inzichtelijk te maken voor andere IT-bedrijven.

Opzet van de Starterkit

De Starterkit bestaat uit een set losse proceskaarten, die elk een deel van een goed ingericht software-ontwikkelingsproces beschrijven. De omslag geeft een overzicht, en dient als wegwijzer naar de overige kaarten.

De kaarten zijn een combinatie van theorie, wereldwijde "best practices" en de praktijkervaringen van circa 15 Nederlandse bedrijven. Gestreefd is naar praktische hanterbaarheid – boven volledigheid. Wil men meer weten, dan wordt verwezen naar relevante literatuur, die meestal ook is toegepast door de betrokken bedrijven zelf.

Voor elke kaart, en dus elke processtap, geldt dat deze:

- een doel heeft
- inputs heeft (de benodigdheden voor het uitvoeren van de processtap)
- voorwaarden aangeeft waaronder het proces kan starten
- outputs heeft (resultaten die het proces behoort op te leveren)
- voorwaarden heeft waaronder het proces kan worden afgesloten
- een lijst geeft van acties die minimaal nodig zijn voor de uitvoering van het proces
- voorzien is van aanbevelingen uit de dagelijkse praktijk van de werkgroepleden (incl. tips over dingen die je beter kunt vermijden).

Problemen met software ontwikkeling

Herkenbare en veel voorkomende problemen zijn:

- Een opdrachtgever die niet voldoende kan beschrijven wat hij nodig heeft
- De projectleider die niet weet hoeveel tijd nodig is voor de uitvoering
- De ontwikkelaar die meer tijd gebruikt dan geschat, zich onder grote druk voelt staan, niet weet wat anderen doen of hebben gedaan en die onbedoeld fouten in het product laat zitten
- De testers die te weinig tijd hebben om hun testen voor te bereiden en uit te voeren
- De opdrachtgever die niet heeft nagedacht over de manier waarop hij het resultaat wil accepteren en introduceren
- De IT-ondernemer die in een eindeloze discussie terechtkomt met zijn klant omdat niet geleverd is wat werd verwacht, zowel functioneel als kwalitatief.

Visie op het softwareproces: het Procesmodel

Om kwalitatief goede software te kunnen produceren, is het van belang binnen en rond de softwareontwikkeling *processen* te onderkennen. Software engineering staat daarbij uiteraard centraal, maar niet op zichzelf, omdat een IT-eenheid alleen succesvol kan zijn wanneer de software engineering wordt ondersteund door passende management activiteiten en relevante ondersteunende processen.

Naar de mening van de werkgroep is voor een kleinere IT-organisatie in eerste instantie een beperkt aantal processen relevant voor het ontwikkelen van software-producten:

- Het opstellen van requirements, als startpunt van elke IT-activiteit
- Het opstellen van een goed en volledig projectplan, als basis voor het daadwerkelijk projectmatig werken aan het realiseren van het softwareproduct

- Het onderkennen en beheersbaar maken/ houden van de risico's, vóór en tijdens het project
- Het ontwerpen/ realiseren van het (complete) software product (software engineering), dat wil zeggen inclusief noodzakelijke documentatie, productiehandleidingen, opleidingen, etcetera
- Het beheersbaar maken/houden van het project tijdens de uitvoering
- Het managen van wijzigingen op de requirements en hun consequenties voor het project
- Het houden van reviews op (deel)resultaten
- Het testen van de (deel)producten, zowel binnen het ontwikkelteam als met de afnemers (gebruikers en productieafdeling)
- Het plannen en uitvoeren van kwaliteitsborgende maatregelen (Quality Assurance), op proces- en productniveau.

Werken met de starterkit

De gebundelde kaarten – en ook het hiervoor gepresenteerde procesmodel – suggereren een volgorde van de beschreven processtappen elkaar gedeeltelijk op; dat zegt echter niets over de volgorde waarin de processtappen verbeterd moeten worden.

De volgorde van verbeteren zal veelal door andere factoren worden bepaald, bijvoorbeeld: beschikbaarheid van budget en capaciteit, opgetreden problemen of knelpunten, urgentie, bedrijfsbelang, klantenbelang. Wij bevelen aan te beginnen met een korte analyse van de noodzaak tot verbeteren. Over de manier waarop doen wij echter geen aanbevelingen. De meeste scans of assessments zijn te zwaar en te duur voor kleine IT-organisaties. Bovendien zijn de belangrijkste knelpunten wel bekend of tamelijk eenvoudig te achterhalen, bijvoorbeeld via gesprekken met klanten en/of medewerkers.

Na zo'n analyse is bekend welk proces of welke processen als eerste verbetering behoeven. Daarvoor dient een qua omvang en doorlooptijd beperkt verbeterproject te starten.

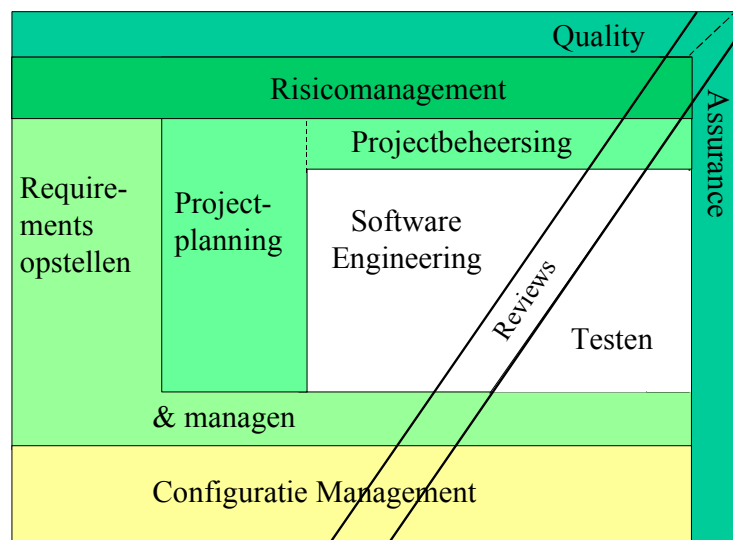
Dat verbeterproces kent in de meeste gevallen de volgende stappen:

- Detailanalyse van het bestaande proces, met identificatie van concrete verbeterpunten
- Opstellen verbeterplan
- Beschikbaar stellen middelen (budget en capaciteit), als bewijs van commitment van het betrokken management

Uitvoeren van de verbeteracties, door gemotiveerde medewerkers in relatief korte tijd te laten komen met oplossingen en concrete verbetervoorstellen, die vervolgens snel worden beoordeeld en goedgekeurd door het management, zodat ze – al dan niet als pilot – kunnen worden geïmplementeerd

Invoeren van verbeterresultaten, door de werkwijze aan te passen, door alle betrokken medewerkers te informeren over en zonodig te trainen in de veranderde werkwijze en door in de praktijk te bewaken of de implementatie probleemloos plaatsvindt

Tenslotte: Evalueren van de resultaten en de gang van zaken tijdens het verbeteren, om te beoordelen of bereikt is wat beoogd is, om te leren voor volgende verbeteracties, om de samenhang in de totale werkwijze te blijven borgen en om vast te stellen welk volgend knelpunt of verbeterpunt het beste kan worden aangepakt om het effect van de gerealiseerde verbetering te versterken.

Voorwaarde voor zo'n traject is wel dat het management van de IT-eenheid zich bewust is van de kansen, mogelijkheden en beperkingen van procesverbetering. Ontbreekt dergelijke "awareness" bij het management, dan is de kans op succes stukken kleiner. Er kan dan wel op een heel bescheiden schaal worden gestart met procesverbetering, maar om verder te komen zullen de eerste resultaten gebruikt moeten worden om het management te overtuigen van de noodzaak om (beperkt) te investeren in procesverbetering.

De volgorde van verbeteren zal veelal door andere factoren worden bepaald, bijvoorbeeld: beschikbaarheid van budget en capaciteit, opgetreden problemen of knelpunten, urgentie, bedrijfsbelang, klantenbelang. Wij bevelen aan te beginnen met een korte analyse van de noodzaak tot verbeteren. Over de manier waarop doen wij echter geen aanbevelingen. De meeste scans of assessments zijn te zwaar en te duur voor kleine IT-organisaties. Bovendien zijn de belangrijkste knelpunten wel bekend of tamelijk eenvoudig te achterhalen, bijvoorbeeld via gesprekken met klanten en/of medewerkers.

Hoe gaat het verder met de Starterkit?

De werkgroep is van plan de Starterkit verder te verbeteren. Daarvoor is de werkgroep afhankelijk van de inbreng van gebruikers van de Starterkit. Het huidige materiaal is vrij verkrijgbaar op de website van SPIDER (www.spider.nl), en dan op de homepage de link "SPI-Starterkit" aanklikken). Iedere belangstellende kan vanaf deze site afdrukken maken van de kaarten. Er is ook nog een beperkt aantal setjes in ringbandvorm beschikbaar bij de coördinator van de werkgroep (zie elders in deze SPIDER-koerier). Daar kan men ook terecht voor vragen over de Starterkit.

Het is de bedoeling dat degenen die de (ideeën uit de) Starterkit willen gebruiken, dit primair op eigen kracht doen. Er bestaan echter mogelijkheden om ondersteuning te krijgen:

- Via deelname aan de werkgroep
- Via inschakeling van (commerciële) SPI-consultants, zoals vermeld op de omslag van de Starterkit.

De eerste mogelijkheid kan zeer interessant zijn voor echte starters en kleinere IT-eenheden: belangstellenden kunnen de ervaringen van de werkgroepleden benutten door tijdens de bijeenkomsten hun vragen en ervaringen in te brengen en deze te bespreken met de werkgroep. Deze discussie levert vaak verrassende tips en ideeën op voor toepassing in de eigen praktijk. De werkgroep zelf profiteert ook, doordat op deze wijze feedback wordt verkregen uit de dagelijkse praktijk. Daarmee kan de Starterkit worden bijgesteld, maar ook kunnen de leden zelf er weer van profiteren in hun praktijk. Het is deze toegevoegde waarde die deelname aan een SPIDER-werkgroep zo waardevol maakt.

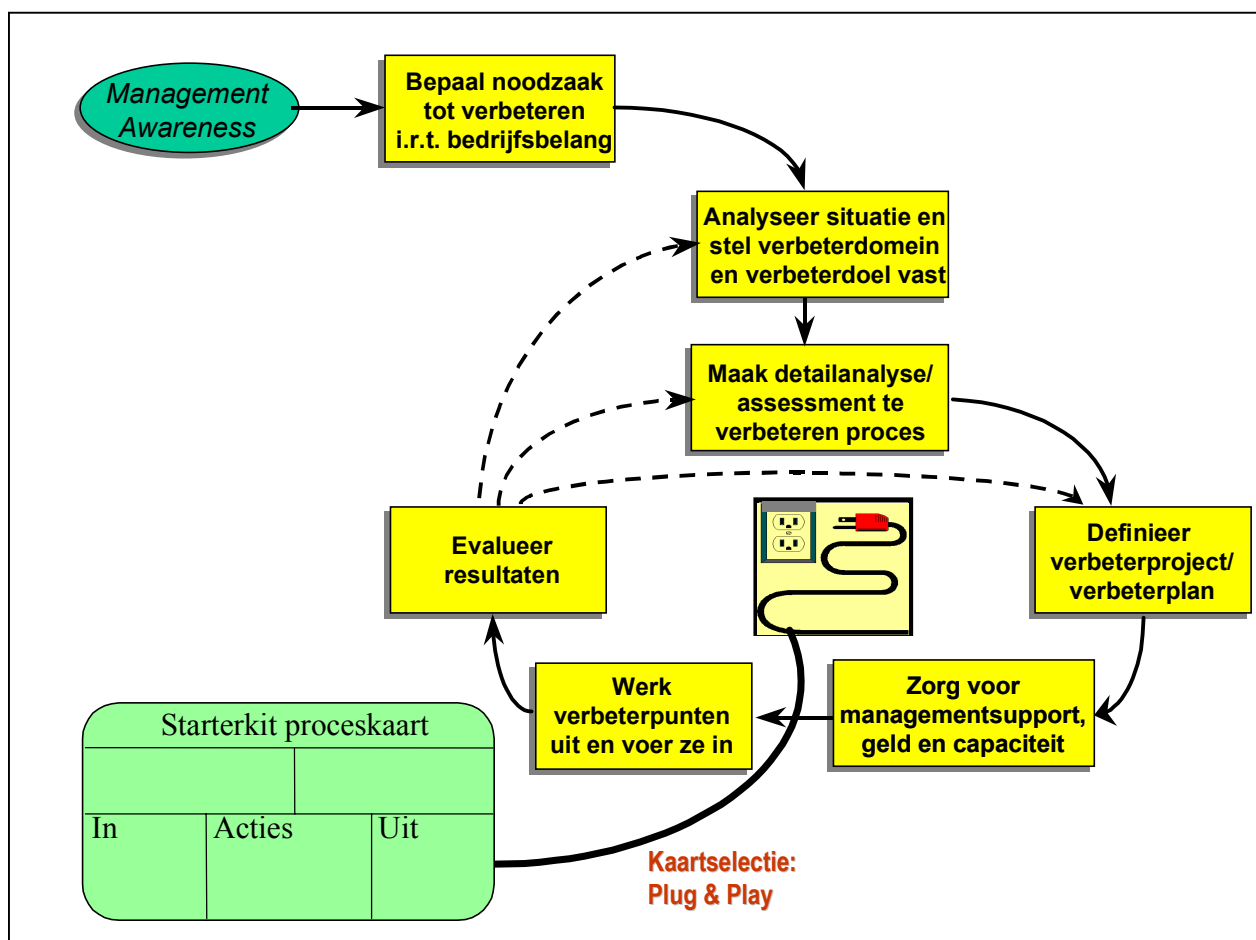
Na verloop van tijd zullen de ingebrachte ervaringen leiden tot een nieuwe versie van de Starterkit. Hierin zal ook de eerste feedback van de deelnemers aan de plenaire bijeenkomst in november 2002 worden verwerkt.

Daarnaast wil de werkgroep beginnen aan een "Vervolgkit" of "Doorgroeikit", waarin processen en ervaringen worden opgenomen die wel geschikt zijn voor kleinere IT-organisaties, maar die volgen op de nu opgenomen processen van de starterkit. Dan komen ook andere dan "managementprocessen" aan de orde. Belangrijk aan-

dachtspunt bij de uitwerking van die processen zal ook weer zijn de down scaling van procesbeschrijvingen die werken in de grotere organisaties, naar de dagelijkse werkelijkheid van de kleinere IT-eenheden.

Uiteraard kan de werkgroep nieuwe inbreng hierbij goed gebruiken, om daarmee het draagvlak voor de ideeën te vergroten.

*Meer informatie werkgroep "SPI in kleine organisaties":
secretaris werkgroep Tjeu Naus, tel: 0495-633221, e-mail: Tjeu.Naus@nbq-industrial.nl*

■ Plenaire sessie 17 februari: Software Architectuur.

- Plaats: Motel van der Valk, Vught
- Info: www.st-spider.nl
- Aanmelding: Secretariaat Stichting SPIder
- tel.: 0183 - 62 00 66, fax: 0183 - 62 16 01
- email: info@st-spider.nl

Met name tijdens discussies met collega's vanuit de andere disciplines zoals werktuigbouw en elektronica, worden de software architecten nogal eens meewarig aangekeken. Alsof er, ondanks het gebruik van dezelfde naam, toch een ander soort van architectuur bedreven wordt binnen de kaders van software ontwikkeling.

Het gebeurt niet zelden dat software ontwerpen en bijbehorende documentatie door software engineers als een noodzakelijk kwaad worden ervaren en in de beste gevallen na oplevering van de software alsnog worden geschreven. De toegevoegde waarde van het werken aan en investeren in een gedegen software architectuur wordt nog niet altijd als zodanig ervaren door middel- en hoger management.

In de literatuur die de laatste jaren verschijnt rondom dit onderwerp wordt dan ook vaak een relatie gelegd met de mate van volwassenheid waarin zich het vakgebied soft-

ware bevindt.

Tijdens de plenaire sessie, die op 17 Februari gepland is, worden een aantal interessante voorbeelden gegeven van de groei in architectuur-denken en het belang ervan voor de software industrie. Het geeft ons weer de gelegenheid om mee te kijken naar resultaten van een aantal onderzoeken en praktische implementaties van Software Architectuur.

PROGRAMMA

- 15.30 Ontvangst & koffie
- 16.00 Welkomstwoord en SPIder mededelingen
- 16.10 Software Architecture from a Business Perspective, Frank van den Berk (AtosOrigin)
- 16.55 Procesverbetering voor architectuurprocessen, Raymond Slot (CGEY)
- 17.40 Pauze met broodjes
- 18.15 Speaker's Corner, Norbert Huijzer (Ordina)
- 18.30 Re-usable Architecture Synthesis, Eric Burgers (CMG)
- 19.30 Sluiting, met gelegenheid tot napraten

Software Process Improvement

SPI Opleidingsprogramma - Voorjaar 2003

- ♦ **SEI Introduction to the CMMI v1.1 SE/SW/PPD/SS**
Tim Kasse en Simon Porro, 28-31 januari, **19-22 mei**
- ♦ **Advanced Requirements Specification**
Tom Gilb en Simon Porro, 17-18 maart
- ♦ **Evolutionary Project Management**
Tom Gilb en Simon Porro, 19-20 maart
- ♦ **Intelligent Software Inspection**
Tom Gilb en Simon Porro, 20-21 maart
- ♦ **Kwaliteit op Tijd**, Niels Malotau, 27 maart

Cursusinformatie & registratie,
CMMI-Browser, self-assessment tools:
www.spipartners.nl

SPI Support Diensten

- ♦ Assessments: AFA, CBA-IPI, SCAMPI, CMM(I)-Light
- ♦ CMM(I) Experience
- ♦ In-house training voor alle CMMI(I) KPA's
- ♦ Training EVO, Prince-2 Foundation & Practitioner
- ♦ Project Rescue (EVO)
- ♦ SPI implementatie support
- ♦ Implementatie project management EVO & Prince-2
- ♦ Implementatie Kennismanagement
- ♦ Workshop moderatie
- ♦ Teambuilding & Coaching

Tel: 040 248 98 22

SPI PARTNERS
Quality Management

■ Werkgroepen SPIDER

Werkgroep "SPI in kleine organisaties"

Na het afronden en presenteren van de "Starterkit" breekt er voor de werkgroep "SPI in kleine organisaties" een nieuwe periode aan. Om te voorkomen dat we in een post-delivery dip terechtkomen, zijn er al weer nieuwe bijeenkomsten gepland. En zijn er weer nieuwe ideeën naar boven aan het borrelen om aan de slag te gaan.

Deze ideeën zullen op de eerstvolgende bijeenkomst worden geordend en omgezet in een werkplan voor 2003. Daarna gaan we aan de slag om ze uit te werken, met de nadruk op de praktische toepassing bij de deelnemende kleine organisaties.

Daarnaast verwerken we de reacties op de Starterkit, en maken we een plan om te komen met een uitbreiding, onder de werktitel: "Doorgroeikit".

De werkgroep kan altijd, dus ook het komende jaar, nieuwe leden gebruiken. Vooral leden afkomstig uit kleine organisaties, die binnen de werkgroep op een informele wijze hun situatie kunnen toetsen aan de praktijkervaringen van anderen. Kom derhalve eens vrijblijvend kennismaken tijdens een of twee bijeenkomsten.

De bijeenkomsten in 2003 zijn (voorlopig) gepland op:

- dinsdag 11 februari
- woensdag 9 april
- donderdag 12 juni
- dinsdag 16 september
- dinsdag 4 november
- donderdag 11 december

Lokaties worden nog nader bekend gemaakt, tijden van 16.00 – 20.00 uur.

Nadere informatie over de werkgroep is te verkrijgen via de SPIDER-website, onder "Working groups".

Contactpersonen: Ger Fischer, tel. 06-53803692,
ger.fischer@xs4all.nl en Tjeu Naus, tel. 0495-633221,
 e-mail: Tjeu.Naus@nbg-industrial.nl

Werkgroep "SPI Invoeringsstrategieën"

De SPIDER Werkgroep Invoeringsstrategieën richt zich in ruime zin op alle facetten die te maken hebben met het invoeren van nieuwe werkwijzen. Belangrijke aspecten zijn daarbij het delen van ervaringen en meningen, het bieden van een klankbord voor het bespreken van ideeën en problemen en het volgen van nieuwe ontwikkelingen op het gebied van SPI. Het principe "halen en brengen" is één van de belangrijkste kenmerken van onze werkgroep.

De WG bestaat uit zo'n twintig leden. De leden komen 5 a 6 maal per jaar bijeen op telkens wisselende locaties. De bijeenkomsten beginnen altijd om 16:00 en eindigen rond 20:00 en zijn inclusief een broodjesmaal ter versterking van de inwendige mens. De bijeenkomsten kennen al jarenlang een opkomst van 12-20 deelnemers. De volgende data staan gepland:

- 28 januari; Amsterdam; ABN-AMRO; Procesinrichting

- 1 april; Eindhoven; PhilipsTASS; Assessments
- 3 juni; Reeuwijk; Sogeti
- 2 september
- 28 oktober
- 2 december

De bijeenkomsten hebben altijd een onderwerp. De onderwerpen worden door één of meer sprekers ingeleid waarna ruimte is voor eigen inbreng en discussie.

Voor de onderwerpen van 2003 verwijs ik gemakshalve naar: <http://www.st-spider.nl/WG/Invoer/Index.htm>, tab "bijeenkomsten". Indien je geïnteresseerd bent in een kennismaking met onze werkgroep neem dan contact op met André Heijstek.

Contactpersoon: André Heijstek

telefoon: 0182-689321; 06-48476451

email: Andre.Heijstek@q-labs.com

Werkgroep "Integrale SPI strategieën" maakt doorstart

Na het afsluiten van de zeer succesvolle werkgroep "Invoeringsstrategieën CMM niveau 2" in april 2002 (zie hiervoor de Spider-website), hebben de leden van de werkgroep zich gericht op de integratie van kwaliteitsmodellen in systeemontwikkeling en de raakvlakken met andere gebieden. In het najaar van 2002 zijn een tweetal bijeenkomsten gehouden met als onderwerp "Pakketten en Kwaliteit" en "Prince2 en Kwaliteit".

Dit jaar zijn we wederom met een frisse start begonnen. Het thema (rode draad) voor de bijeenkomsten in het komende jaar zal zijn:

"How to reach 15% less with (Management model) X?"

Hierbij wordt de nadruk gelegd op het model én op de voordelen in Tijd, Geld en Kwaliteit voor een organisatie met behulp van een kwaliteitsmodel.

In de begin januari gehouden bijeenkomst zijn we ingegaan op het IPW (Stadia Model) van Quint, waarmee de kloof tussen ontwikkeling en beheer wordt geslecht. De werelden van Development Management en Service Management zijn aan elkaar gerelateerd, met behulp van de belangrijkste processen uit ITIL, CMMi en Prince2.

In de komende bijeenkomsten willen we verder ingaan op de toegevoegde waarde (return on investment) van procesverbetering en kwaliteitsmodellen.

Hiertoe bespreken zal ieder bijeenkomst een model centraal staan, de volgende modellen zullen o.a. worden besproken:

- Application Service Library (ASL) biedt een framework voor application management dat gestoeld is op de best practices van professionals met jarenlange ervaring (zie ook <http://www.aslfoundation.com/>);
- Life Cycle Enabling® (LCE) heeft tot doel om voor de applicatie-eigenaar applicaties optimaal af te stemmen op de bedrijfsprocessen;
- IT Service CMM, een groeimodel voor de service management processen;
- IT Balanced Score Card;
- Management of Change;

- DSDM;
- (de lijst zal nog worden aangevuld).

De werkgroep zal het komende jaar dieper ingaan op deze onderwerpen, waarin naast een presentatie van het model ingegaan zal worden op de praktische ervaringen ermee door de werkgroepleden.

De werkgroep komt bijeen op dinsdag 11 maart, 6 mei, 1 juli, 2 september en 4 november 2003, telkens van 16.00 uur tot circa 20.00 uur (data nog onder voorbehoud).

Nieuwe leden voor onze werkgroep zijn nog steeds welkom, dus ben je geïnteresseerd in bovenstaande onderwerpen en wil je hierover meepraten, wil je hierover iets leren of je ervaringen hierover delen meldt je dan aan voor deze Werkgroep, via de SPIDER website of de voorzitter Mario van Os.

Contactpersoon: Mario van Os

Tel.: 06-225 16 903

email: mario.van.os@sogeti.nl

Werkgroep "Testprocesverbetering & SPI"

Contactpersoon: Dré Robben

mobiel: 06 - 20 777 273

email: dre.robbe@sogeti.nl

Werkgroep "Metrieken"

Contactpersoon: Hans Vonk

tel.: 020 - 695 48 57, fax: 020 - 695 27 41

email: Hans@metric.nl

■ **Nieuwsberichten**

Nieuw testboek: The Testing Practitioner

Auteur: Erik van Veenendaal, Improve Quality Services BV

De testing practitioner is geschreven met de ISEB Practitioner syllabus als uitgangspunt. In het boek komen testprincipes, testproces, testmanagement, risicomanagement, inspecties en reviews, testtechnieken (functional en non-functional), probleembeheer, testproces verbeteren, tools en people issues uitgebreid aan bod. Het boek dient de test engineer en test manager te voorzien van praktische kennis en hulpmiddelen. Het biedt een gedetailleerd overzicht van de state-of-the-art in software testen. Specifieke onderwerpen die uitgebreid aan bod komen zijn test planning, risk based testing, completion criteria, begroten, statische analyse, exploratory testen, performance en usability testen en data driven testen.

Meer informatie is te vinden op www.utn.nl

<http://cmmi.pagina.nl/>

Op 31-12-2002 de site <http://cmmi.pagina.nl/> is aangemaakt, hier is allerhande informatie te vinden rond introductie en implementatie van het CMMI.

(Bron: Jarl Meijer)

Call for papers EuroSPI

Theme 2003: Process Improvement Methodologies and Technologies, Business Strategies, Human Factors, Knowledge, and Innovation

Conference Topics

- Assessment Methodologies
- Learning Organizations
- Measurement
- Experience Reports
- SPI in different Process Areas
- Cultural Factors
- SPI and Business Strategies
- Improvement Planning
- Innovation Management
- Goal Analysis and Improvement
- SPI in different Industry Branches
- SPI Networks and Systems
- Research in SPI
- Cultural Factors

Papers shall be about 10 A4 pages, written with MS Word >= 97, and address one of the topics listed above. For the submission of full papers please follow the SUBMISSION GUIDELINES published at the conference web site <http://www.eurospi.net>

The following dates apply:

28.3.2003 First paper to be uploaded

30.5.2003 Review notes will be distributed

1.8.2003 Final version to be uploaded

Please note that you need to submit using the paper upload function on the conference web site. Also you need to use the standard word template for article writing which is available at the conference web site.

■ **Evenementenkalender**

De evenementenkalender bevat een overzicht van internationale conferenties op het gebied van SPI, metrieken en softwareproductkwaliteit. Daarnaast zijn de activiteiten van SPIDER opgenomen.

Ook nationale evenementen op het gebied van software-product- en procesverbetering kunnen in deze evenementenkalender worden opgenomen. Middels de SPIDER Koerier kan een organisator van SPI-gerelateerde evenementen een selecte groep van geïnteresseerden bereiken. Voor commerciële evenementen zoals conferenties, workshops, lezingen en andersoortige bijeenkomsten vraagt de redactie een kleine bijdrage in de kosten.

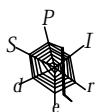
Januari:

15 januari: **Werkgroep Testproces verbetering**

contactpersoon: Dré Robben

telefoon: 06 - 20 777 273

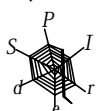
email: dre.robbe@sogeti.nl

28 januari: **Werkgroep "SPI Invoeringsstrategieën", Amsterdam**

Onderwerp: Procesinrichting

Contactpersoon: André Heijstek

telefoon: 0182-689321; 06-48476451
email: Andre.Heijstek@q-labs.com

Februari:

11 februari: **Werkgroep SPI in kleine organisaties**

Onderwerp en plaats: nog in te vullen

Contactpersoon: Tjeu Naus,

Telefoon: 0495-633 221

e-mail: Tjeu.Naus@nbq-industrial.nl;

voorzitter: Ger Fischer, tel. 06 53 803 692

e-mail ger.fischer@xs4all.nl.

17 februari: **SPIder Plenaire sessie**

onderwerp: Software Architectuur

plaats: Van der Valk, Vught

info: www.st-spider.nl

Maart:

6 maart: **deadline** inzending artikelen, advertenties, evenementenitems en (werkgroep) nieuws SPIder Koerier, voor verschijningsdatum 31 maart 2003.

Info: redactie@st-spider.nl

11 maart: **werkgroep Integrale SPI strategieën**

onderwerp en plaats: nog in te vullen

Contactpersoon: Mario van Os

Tel.: 06-225 16 903

email: mario.van.os@sogeti.nl

17 - 21 maart: **3rd Annual SPiCE Conference on Process Assessment & Improvement**

onderwerp: De eerste beide dagen zijn gewijd aan specifieke ruimtevaart-aspekten, zoals de ervaring die in deze branche met process assessments gemaakt zijn. De Woensdag en Donderdag zijn op een meer algemeen publiek gericht. Het zal daar meer gaan om de ervaringen die met SPiCE (ISO 15504) gemaakt zijn en de verdere ontwikkelingen van SPiCE. De laatste dag is voor tutorials gereserveerd. SYNSPACE zal daar de op SPiCE gebaseerde methode voor 'Risk Analysis and Management (R4S), welke voor ESA is ontwikkeld, voorstellen.

Plaats: ESTEC in Noordwijk

info: <http://www.estec.esa.nl/CONFANNOUN/03A05/>

April:

1 april: **Werkgroep "SPI Invoeringsstrategieën", Eindhoven**

Onderwerp: assessments

Contactpersoon: André Heijstek

telefoon: 0182-689321; 06-48476451

email: Andre.Heijstek@q-labs.com

9 april: **Werkgroep SPI in kleine organisaties**

Onderwerp en plaats: nog in te vullen

Contactpersoon: Tjeu Naus,

Telefoon: 0495-633 221

e-mail: Tjeu.Naus@nbq-industrial.nl;

voorzitter: Ger Fischer, tel. 06 53 803 692

e-mail ger.fischer@xs4all.nl.

17 april 2003: **SPIder Plenaire sessie**

plaats: Bologna, Utrecht

info: www.st-spider.nl

Mei:

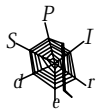
6 mei: **werkgroep Integrale SPI strategieën**

onderwerp en plaats: nog in te vullen

Contactpersoon: Mario van Os

Tel.: 06-225 16 903

email: mario.van.os@sogeti.nl

10, 11 mei: **IWPC 2003, 11th International Workshop on Program Comprehension**

Plaats: Hilton Portland Hotel, Portland, Oregon, USA

Info: www.iwpc2003.uvic.ca/

Juni:

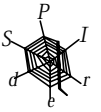
3 juni: **Werkgroep "SPI Invoeringsstrategieën", Reeuwijk**

Onderwerp: nog in te vullen

Contactpersoon: André Heijstek

telefoon: 0182-689321; 06-48476451

email: Andre.Heijstek@q-labs.com

12 juni: **Werkgroep SPI in kleine organisaties**

Onderwerp en plaats: nog in te vullen

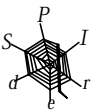
Contactpersoon: Tjeu Naus,

Telefoon: 0495-633 221

e-mail: Tjeu.Naus@nbq-industrial.nl;

voorzitter: Ger Fischer, tel. 06 53 803 692

e-mail ger.fischer@xs4all.nl.

16 - 19 juni: **European ESEPG**

Onderwerp: The European SEPG conference will focus on the business case for process improvement, and feature experience reports on approaches to implementation. It will present the current state of practice in process improvement from Europe and around the world, and demonstrate results from SPI activities, related to business goals.

Plaats: Londen

Info: <http://www.espi.org/sepg>

Juli:

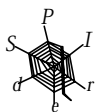
1 juli: **werkgroep Integrale SPI strategieën**

onderwerp en plaats: nog in te vullen

Contactpersoon: Mario van Os

Tel.: 06-225 16 903

email: mario.van.os@sogeti.nl

Augustus:

11 augustus: **deadline** inzending artikelen, advertenties, evenementenitems en (werkgroep) nieuws SPIder Koerier, voor verschijningsdatum 8 september 2003.

Info: redactie@st-spider.nl

September:

2 september: **Werkgroep "SPI Invoeringsstrategieën"**

Onderwerp: nog in te vullen

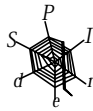
Contactpersoon: André Heijstek

telefoon: 0182-689321; 06-48476451

email: Andre.Heijstek@q-labs.com

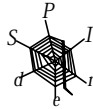
2 september: **werkgroep Integrale SPI strategieën**

Onderwerp en plaats: nog in te vullen
Contactpersoon: Mario van Os
Tel.: 06-225 16 903
email: mario.van.os@sogeti.nl

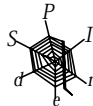
16 september: **Werkgroep SPI in kleine organisaties**

Onderwerp en plaats: nog in te vullen
Contactpersoon: Tjeu Naus,
Telefoon: 0495-633 221
e-mail: Tjeu.Naus@nbq-industrial.nl;
voorzitter: Ger Fischer, tel. 06 53 803 692
e-mail ger.fischer@xs4all.nl.

23 september: **SPIder Plenaire sessie**

plaats: Bologna, Utrecht
info: www.st-spider.nl

Oktober:

6 oktober: **deadline** inzending artikelen, advertenties, evenementenitems en (werkgroep) nieuws SPIder Koerier, voor verschijningsdatum 3 november 2003.

Info: redactie@st-spider.nl

28 oktober: **Werkgroep "SPI Invoeringsstrategieën"**

Onderwerp: nog in te vullen
Contactpersoon: André Heijstek
telefoon: 0182-689321; 06-48476451
email: Andre.Heijstek@q-labs.com

November:

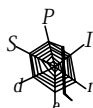
4 november: **Werkgroep SPI in kleine organisaties**

Onderwerp en plaats: nog in te vullen
Contactpersoon: Tjeu Naus,
Telefoon: 0495-633 221
e-mail: Tjeu.Naus@nbq-industrial.nl;
voorzitter: Ger Fischer, tel. 06 53 803 692
e-mail ger.fischer@xs4all.nl.

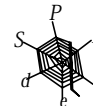
4 november: **werkgroep Integrale SPI strategieën**

Onderwerp en plaats: nog in te vullen
Contactpersoon: Mario van Os
Tel.: 06-225 16 903
email: mario.van.os@sogeti.nl

26 november: **SPIder Plenaire sessie**

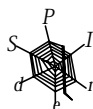
plaats: Motel Van der Valk, Vught
info: www.st-spider.nl

December:

2 december: **Werkgroep "SPI Invoeringsstrategieën"**

Onderwerp: nog in te vullen
Contactpersoon: André Heijstek
telefoon: 0182-689321; 06-48476451
email: Andre.Heijstek@q-labs.com

10 – 12 december: **EuroSPI conference 2003**

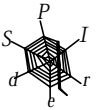
Onderwerp: Process Improvement Methodologies and Technologies, Business Strategies, Human Factors, Knowledge, and Innovation

Plaats: Warwick, UK

Info: The EuroSPI Organisers, <http://www.eurospi.net>,
eurospi@iscn.com

11 december: **Werkgroep SPI in kleine organisaties**

Onderwerp en plaats: nog in te vullen
Contactpersoon: Tjeu Naus,
Telefoon: 0495-633 221
e-mail: Tjeu.Naus@nbq-industrial.nl;
voorzitter: Ger Fischer, tel. 06 53 803 692
e-mail ger.fischer@xs4all.nl.

Kijk regelmatig op de SPIder website www.st-spider.nl voor actuele werkgroep mededelingen en bijeenkomsten. Alle SPIder werkgroepen hebben elk een eigen website, die via www.st-spider.nl is te bereiken.

Deelname in SPIder

Indien u actief wilt participeren in SPIder en de Koerier in de toekomst wilt ontvangen, kunt u zich aanmelden als deelnemer in SPIder bij:

Secretariaat Stichting SPIder
p/a Cantrijn Secretariaten
Postbus 2047, 4200 BA Gorinchem
tel.: 0183 - 62 00 66, fax: 0183 - 62 16 01
email: info@st-spider.nl, website: www.st-spider.nl.

Aanmelding kan ook via het aanmeldingsformulier op de website van SPIder: www.st-spider.nl.

■ **Colofon**

De SPIder redactie bestaat uit:

Renske Henzel en Niels Malotaux.

Voor reacties en vragen m.b.t. de **SPIder Koerier** kunt u zich wenden tot:

Redactie SPIder Koerier, Renske Henzel
Luchthavenweg 81 234, 5657 EA Eindhoven
tel.: 040 - 252 52 92, fax: 040 - 257 21 95
email: rhenzel@visionconsort.nl

Indien u in de toekomst een herinneringsbericht wilt ontvangen over de datum van kopijsluiting, stuur dan een e-mail "opname SPIder copylijst" naar Renske Henzel.

Informatie over SPIder is te vinden op de website:

www.st-spider.nl.

Voor reacties en bijdragen op de **SPIder website** kunt u zich richten tot:

Redactie SPIder web, Niels Malotaux
email: niels@malotaux.nl

Deze koerier kwam tot stand met medewerking van

- Vision Consort
- N R Malotaux - Consultancy